

Szymon Wasielewski¹

Bogurodzico, przegoń Putina. Pussy Riot – feministki kontra autorytaryzm w Rosji

Streszczenie: Wydarzenia mające miejsce w końcu 2011 r. w Rosji – sfałszowane wybory parlamentarne oraz nominacja Władimira Putina jako kandydata na prezydenta, oznaczająca *de facto* jego powrót na Kreml po 4 latach – spowodowały liczne protesty na nieznaną dotychczas w rosyjskich realiach skalę. Na ulicę Moskwy wyszło według różnych szacunków kilkadziesiąt tysięcy niezadowolonych obywateli, którym przewodzili m.in. Aleksiej Nawalny oraz zamordowany w 2015 r. Borys Niemcow. Publiczne poparcie władzy oraz potępienie protestujących przez Patriarchę Cyryla – zwierzchnika Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej spotkało się z reakcją ze strony oburzonego społeczeństwa. 21 lutego 2012 r. w soborze Chrystusa Zbawiciela w Moskwie doszło do punkowego performance'u feministycznej grupy Pussy Riot. Występ miał być formą protestu wobec nieformalnego sojuszu tronu i ołtarza panującego w Rosji od wielu lat, zobowiązującego obie strony do wzajemnego wsparcia, szczególnie w kryzysowych momentach. Proces trzech członkiń Pussy Riot – Nadieždy Tołokonnikowej, Jekateriny Samucewicz oraz Marii Ałochiny miał charakter polityczny, pomimo usilnych starań sędzów oraz prokuratorów, którzy próbowali zarzutom nadać charakter obrazy uczuć religijnych. Na kobietach dokonano politycznego linczu, którego rzeczy-

¹ Mgr Szymon Wasielewski, Wydział Nauk o Polityce i Administracji, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, adres e-mail: szymonwasielewski@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3691-6451.

wistym powodem było okazanie nieposłuszeństwa wobec głowy państwa rosyjskiego oraz sprzeciw wobec autorytarnej formie rządów. Pokazowy proces potraktowano jako przestrożę dla przeciwników systemu przed podjęciem jakichkolwiek działań wymierzonych we władzę państwową. Performance Pussy Riot oraz jego konsekwencje sprowokowały wiele pytań na temat kondycji praworządności w Rosji oraz trwałości reżimu Władimira Putina. W artykule opisana została wcześniejsza działalność aktywistek Pussy Riot, tło wydarzeń poprzedzających słynne wystąpienie w soborze Chrystusa Zbawiciela, pokazowy proces oraz reakcja świata na wyrok. Głównym problemem badawczym jest odpowiedź na pytanie, czy działalność feministycznej, punkowej grupy Pussy Riot ma charakter polityczny? Główną hipotezą jest założenie, że ze względu na panujący w Rosji „sojusz ołtarza z tronem”, czyli zażyłą relację Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego z aparatem władzy państwowej, każdy przejaw niesubordynacji względem państwa przy użyciu dominującej religii powoduje automatycznie jego upolitycznienie. Metoda badawcza wykorzystana w artykule to analiza źródeł pisanych.

Słowa kluczowe: Rosja, Cerkiew, władza, autorytaryzm, Pussy Riot

Wstęp

Sposób, w jaki funkcjonowało państwo rosyjskie, zarówno w ramach Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, jak i współcześnie jako Federacja Rosyjska, spotykał się wielokrotnie ze sprzeciwem ze strony obywateli. Swoje niezadowolenie bardzo często okazywały osoby powszechnie znane i szanowane na całym świecie. Osoby sprzeciwiające się panującemu reżimowi bądź ideologii, poddawane z tego powodu represjom, określa się mianem dysydentów. Do najsłynniejszych dysydentów czasów Związku Radzieckiego zaliczyć można m.in. laureatów Nagrody Nobla – Aleksandra Solżenicyna i Andrieja Sacharowa, czy też Władimira Bukowskiego. Współcześnie najsłynniejszymi przedstawicielami tej grupy są Michaił Chodorkowski, Aleksiej Nawalny, nieżyjąca już Anna Politkowska oraz Aleksandr Litwinienko. 21 lutego 2012 r., kiedy to w soborze Chrystusa Zbawiciela w Moskwie miał miejsce słynny performance

punkowej grupy Pussy Riot, do grona tego dołączyły trzy jej przedstawicielki – Nadieżda Tołokonnikowa, Maria Alochina oraz Jekaterina Samucewicz.

Ółtarz i tron. Rosyjska Cerkiew Prawosławna a władza państwowa

Prawosławie, uważane przez Władimira Putina za fundament państwa rosyjskiego, zaczęło odzyskiwać swoją pozycję na początku lat 90. XX w., w następstwie upadku Związku Radzieckiego. Władze rosyjskie dosyć szybko zrozumiały, że Rosyjski Kościół Prawosławny (RKP) ze względu na rozbudowaną strukturę oraz ogromne znaczenie symboliczne może być istotnym kanałem pozwalającym na komunikację z obywatelami. W 2012 r., kiedy to po 4 latach prezydentury Dmitrija Miedwediewa na urząd Prezydenta Federacji Rosyjskiej powrócił W. Putin, nastąpił istotny zwrot ku RKP. Prawosławie stało się dla Putina ważnym narzędziem, umożliwiającym wdrażanie projektu budowy konserwatywnego państwa (Chawryło, 2015). Partnerstwo pomiędzy władzą a Cerkwią stanowi istotny element realizacji zarówno polityki wewnętrznej państwa, jak i zagranicznej. W wymiarze wewnętrznym sprowadza się to do promocji wspomnianego wcześniej projektu budowy konserwatywnego państwa. W wymiarze zagranicznym pełni ona rolę instytucji odpowiedzialnej za integrację rosyjskojęzycznych diaspor oraz realizację tzw. *soft power* (Chawryło, 2015). Rosyjska Cerkiew Prawosławna w sposób aktywny współdziała z wieloma instytucjami państwowymi. Współpraca w zamian za liczne korzyści, która pozwoliła jej zająć dominującą pozycję wśród religii wyznawanych w Rosji, przejawia się m.in. poprzez demonstracyjne uczestnictwo dygnitarzy państwowych w uroczystościach kościelnych oraz kościelnych hierarchów w uroczystościach państwowych. Konserwatyzm, antyzachodnie nastroje czy też tęsknota za imperialną Rosją stanowią silne spoiwo pomiędzy Cerkwią a władzą (Kuczyński, 2012).

Początki działalności – Grupa artystyczna Wojna

W lutym 2007 r. Oleg Worotnikow, Nadieżda Tołokonnikowa oraz Piotr Wierziłow, młodzi studenci mający dosyć politycznej stagnacji panującej w Rosji podczas drugiej kadencji rządów W. Putina, utworzyli grupę artystyczną Wojna (Gessen, 2014). Jekaterina Samucewicz oraz Maria Alochina dołączyły do grupy później. Występy artystyczne grupy stanowiły sprzeciw wobec wszechobecnego konsumpcjonizmu oraz władzy. Już wtedy w działalności grupy istotną rolę pełniła krytyka relacji pomiędzy Cerkwią Prawosławną a władzą państwową. Wojna na przestrzeni kilku lat przeprowadziła kilkanaście głośnych występów. 29 lutego 2008 r. grupa przeprowadziła akcję „Rznij się ku chwale Niedźwiadka następcy”. W tytule zawarte zostało nawiązanie do D. Miedwiediewa, którego nazwisko pochodzi od słowa niedźwiedź. Miedwiediew 2 marca 2008 r. został wybrany Prezydentem Federacji Rosyjskiej. Chodziło o „namaszczenie” go jako następcę ustępującego po dwóch kadencjach W. Putina. Członkowie Wojny zebrali się w Muzeum Biologii, gdzie 5 par zaczęło uprawiać seks. Całość została zarejestrowana na nagraniu wideo (Gessen, 2014). N. Tołokonnikowa, która na nagraniu odbywa stosunek z P. Wierziłowem, jej późniejszym mężem, była wtedy w zaawansowanej ciąży. W czerwcu 2010 r., członkowie Wojny namalowali na moście zwodzonym w Petersburgu, naprzeciw siedziby FSB wielkiego penisa. Namalowano go w taki sposób, że w momencie podnoszenia mostu celował on w okno siedziby tajnej milicji. Operacja nosiła tytuł „Pieprzyć FSB” (Gessen, 2014). Z upływem czasu grupa z różnych powodów zaprzestała działalności, a Tołokonnikowa, Alochina i Samucewicz zdecydowały się zaangażować w nowy projekt – Pussy Riot.

Pussy Riot

Nazwa Pussy Riot, którą dosłownie przetłumaczyć można jako bunt cipek, wywodzi się z feministycznego ruchu Riot Grrrl. Ruch ten powstał w 1991 r. Utożsamiany był z muzyką punk. Celem Riot

Grrrl było podnoszenie świadomości wśród kobiet odnośnie ich praw. Członkinie grupy w swoich poglądach odwoływały się do kobiecej siły tkwiącej w każdej z nich. Słowo Grrrl (zamiast girl – dziewczyna) miało podkreślić panującą w ruchu złość wobec rzeczywistości oraz odrzucenie postrzegania kobiet jako uległych oraz naiwnych (Posłuszny, 2014). Za oficjalną datę powstania Pussy Riot uważa się 7 listopada 2011 r. Tego dnia członkinie grupy stworzyły własnego bloga, na którym zaprezentowały pierwszy teledysk do utworu *Uwolnij bruki* (Gessen, 2014). Dziewczyny wystąpiły w teledysku w charakterystycznych strojach o jaskrawych kolorach oraz w kominiarkach na twarzach. Nawoływały w nim do utworzenia na Placu Czerwonym w Moskwie Placu Tahrira, gdzie na początku 2011 r. miały miejsce protesty, które doprowadziły do obalenia egipskiego dyktatora Hosniego Mubaraka (Bączek, 2016).

Zjazd głównej rosyjskiej partii politycznej Jedna Rosja w listopadzie 2011 r., na którym ustępujący Prezydent Federacji Rosyjskiej D. Miedwiediew zgłosił kandydaturę na to stanowisko W. Putina w wyborach w 2012 r., spowodował wybuch Śnieżnej Rewolucji. Wydarzenie to doprowadziło do wyjścia na ulice Moskwy dziesiątek tysięcy obywateli. Na fali protestów Pussy Riot podjęły decyzję o zintensyfikowaniu swoich działań. 14 grudnia 2011 r. na dachu budynku znajdującego się przed Specjalnym Zakładem Karnym nr 1, w którym znajdowało się wielu działaczy odbywających dziesięcio- lub piętnastodniowe wyroki za udział w antyrządowych demonstracjach, grupa wykonała utwór pt. *Wódka Kropotkin*. W tym czasie w areszcie przebywał m.in. Aleksiej Nawalny – prawnik oraz bloger, jeden z przywódców demonstracji. Nawalny na swoim blogu wielokrotnie ujawniał liczne nieprawidłowości oraz przestępstwa dokonywane przez rządzących. Performance spotkał się z aplauzem ze strony osadzonych, jeszcze tego samego dnia w internecie umieszczony został zmontowany teledysk (Gessen, 2014).

Liczne występy w metrze oraz na zatłoczonych ulicach przykuły uwagę opinii publicznej oraz stały się jednym z elementów toczzonej właśnie na ulicach Moskwy walki z systemem, która przybrała niewidziane wcześniej rozmiary. Działalność Pussy Riot zaczęła przykuwać uwagę służb bezpieczeństwa. Z performance'ów wyłonił

się obraz kobiet, ukrywających swoje twarze feministek, wyznawczyń anarchizmu walczących o prawa mniejszości seksualnych, wolność słowa czy też twórczości. Za cel obrały walkę z kłamstwem, a przede wszystkim z polityczną niesprawiedliwością (Kurczab-Redlich, 2016).

Występ w soborze Chrystusa Zbawiciela w Moskwie

Opisany wcześniej sojusz ołtarza z tronem, który zobowiązywał obydwie strony do współpracy oraz wzajemnego wsparcia w podejmowanych działaniach, w obliczu kryzysu wymusił reakcję Cerkwi Prawosławnej na wydarzenia mające miejsce na Placu Błotnym w Moskwie – miejscu manifestacji opozycji. Zwierzchnik Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, Patriarcha Cyryl – właściwie Władimir Gundiajew, sprawujący swój urząd od 2009 r., potępił publicznie protestujących. Cyryl stwierdził, że w protestach mogą brać udział jedynie niewierzący, wrogowie prawosławia. Patriarcha w swojej wypowiedzi okazał wsparcie dla Putina oraz wezwał wszystkich wierzących do zrobienia tego samego. Gundiajew, w przeszłości prawdopodobnie współpracownik KGB o pseudonimie Michajłow (Andrew & Mitrochin, 2001), który swój urząd zawdzięcza poparciu władzy państwowej, swoją postawą wzbudza ogromne kontrowersje. Postawa głowy Kościoła Prawosławnego w Rosji, poprzez życie w ogromnym bogactwie oraz wsparcie okazywane władzy stosującej represje wobec obywateli przelała czarę goryczy i spowodowała podjęcie przez członkinie Pussy Riot akcji w soborze Chrystusa Zbawiciela.

21 lutego 2012 r. pięć członkiń Pussy Riot (w skład grupy wchodziło prawdopodobnie około 12 kobiet, ich personalia były silnie strzeżone) przeprowadziło w soborze Chrystusa Zbawiciela w Moskwie, miejscu symbolicznym dla rosyjskiego prawosławia swój performance, najważniejszy w kilkuletniej historii grupy. Jak się okazało w trakcie procesu, wybór dnia nie był przypadkowy. Był to jedyny dzień w roku, kiedy to na wejście do cerkwi pozwala się osobom uważanym przez tradycję prawosławną za głupców oraz wyrzutków. Powołując się na zjawisko kulturowe, członkinie Pussy

Riot uzasadniały swoją działalność beznadziejnością sytuacji w Rosji (Lee Myers, 2016). Kobiety podjęły wcześniej decyzję, że występ nie może odbyć się w trakcie liturgii. Gdyby tak się stało, przekaz występu zostałyby zniekształcony, doszłoby do obrazy wiernych oraz naraziłoby to członkinie grupy na niebezpieczeństwo. Występ odbył się przy niemal pustym soborze (Gessen, 2014). Na podwyższeniu przed ikonostasem, w charakterystycznych jaskrawych strojach i kominiarkach na głowie zaprezentowały swój utwór *Punkowa modlitwa*, nazywany również *Bogurodzico, przegoń Putina*. J. Samucewicz formalnie nie uczestniczyła w występie, została złapana przez ochroniarza i wyprowadzona. Tołokonnikowa, Alochina i jeszcze jedna kobieta pozostały na podwyższeniu. Ich występ trwał ok. 30–40 s. Po tym czasie kobiety uciekły z soboru. Jeszcze tego dnia w internecie umieszczony został zmontowany teledysk, składający się z występu w soborze oraz innym kościele. *Punkowa modlitwa* zawiera fragmenty przypominające śpiewanie psalmu oraz agresywne tony, charakterystyczne dla muzyki punkowej. Utwór przepełniony jest inwektywami skierowanymi w stronę Putina oraz Patriarchy Cyryła (Lee Myers, 2016). Występ Pussy Riot w soborze Chystusa Zbawiciela, miejscu symbolicznym dla wyznawców prawosławia w Rosji wywołał oburzenie w całym kraju oraz zyskał popularność na świecie. Po krótkim okresie ukrywania się, 3 marca 2012 r. aresztowano trzy zidentyfikowane uczestniczki występu w soborze – N. Tołokonnikową, M. Alochinę oraz J. Samucewicz.

Proces Pussy Riot

Datę rozpoczęcia procesu Pussy Riot wyznaczono na 30 lipca 2012 r. Blisko 5 miesięcy poprzedzające rozpoczęcie procesu kobiety spędziły w areszcie. Jeszcze przed rozpoczęciem procesu areszt ten został przedłużony do 12 stycznia 2013 r. (W Moskwie..., 2012). W praktyce oznaczało to, że Tołokonnikowa, Alochina i Samucewicz pozostaną w areszcie do ogłoszenia wyroku. Zastosowanie takich środków nie jest w Rosji powszechnie obowiązującą praktyką. Dotychczas areszt tymczasowy podczas postępowania przygotowawczego stosowano

wyłącznie w przypadku podejrzenia o morderstwo. Taka sytuacja nie uzasadniała zastosowania tego rodzaju środka, czego przykładem jest Rustam Machmudow – domniemany morderca słynnej rosyjskiej dziennikarki Anny Politkowskiej. Politkowska swoimi reportażami z Czeczenii, w których to obnażała przestępstwa popełniane przez żołnierzy Armii Federalnej oraz poprzez swoją postawę (brała udział m.in. w pertraktacjach z terrorystami okupującymi teatr na moskiewskiej Dubrowce w październiku 2002 r.) stała się wrogiem systemu. Politkowska otwarcie krytykowała politykę W. Putina. Została zamordowana 7 października 2006 r. w windzie swojego mieszkania. Stało się to w dzień pięćdziesiątych czwartych urodzin Putina, przez co bardzo często morderstwo określano mianem urodzinowego prezentu. Machmudow do czasu rozpoczęcia procesu pozostawał na wolności (Bączek, 2016). Takie podejście wskazywało jednoznacznie, że wobec kobiet nie zostanie zastosowana taryfa ulgowa i zostaną potraktowane jak przestępczynie.

Proces Pussy Riot odbywał się w Chamowniczkim Sądzie Rejonowym, w którym niespełna dekadę wcześniej miał miejsce proces Michaiła Chodorkowskiego (Gessen, 2014). Chodorkowski, niegdyś oligarcha i potężny magnat naftowy, właściciel największego w Rosji przedsiębiorstwa naftowego Jukos i jej najbogatszy człowiek, również sprzeciwił się Putinowi, za co zapłacił utratą majątku i wieloletnim więzieniem. W 2003 r. Chodorkowski, lider rosyjskich oligarchów na słynnym spotkaniu z W. Putinem wskazał korupcję jako największą zarazę niszczącą gospodarkę. Krótco po tym został aresztowany oraz oskarżony m.in. o defraudację czy też... kradzież własnej ropy. W procesie oligarchy oraz mającym się właśnie rozpocząć procesie Pussy Riot można było odnaleźć wiele analogii. Kobiety, podobnie jak Chodorkowski, siedziały za oszkloną szybą, przygotowaną specjalnie kilka lat wcześniej na jego proces.

Przez siedem dni procesu opisywanego niejednokrotnie jako farsę, głównym celem Mariny Syrowej – sędzi prowadzącej postępowanie było wykazanie, że kobietami kierowały motywy religijne, a nie polityczne (Lee Myers, 2016). Specjaliści obserwujący proces wskazali na liczne podobieństwa pomiędzy procesami dysydentów w Związku Radzieckim a procesem Pussy Riot. Polegało to m.in. na przerywaniu

wypowiedzi oskarżonych, zadawaniu im nieodpowiednich pytań czy też wymuszaniu na świadkach pożądanых zeznań. Świadcówkowie występu zgodnie mówili to samo, w pisemnych zeznaniach pojawiały się identycznie brzmiące zdania. Według świadków, kobiety zachowywały się jak opętane przez Szatana, a ich występ wywołał u nich traumę, o której nigdy nie zapomną. Farsę towarzyszącą procesowi idealnie oddało twierdzenie jednego ze świadków. Stwierdził on, że kominiarka na twarzy w żaden sposób nie uniemożliwiła identyfikacji N. Tołokonnikowej, wystarczyło spojrzeć na strukturę mięśni łydek (Lee Myers, 2016). Kobiety konsekwentnie nie przyznawały się do winy. W swoich wypowiedziach dotyczących stawianych im zarzutów wykazywały kompletny brak ich zrozumienia. Alochina nie potrafiła zrozumieć, jakie jest ideologiczne podłoże stawianych im zarzutów, co spotkało się z ostrą reakcją sędzi Syrowej (Lerner & Pozdorovkin, 2013). Był to kolejny sygnał wskazujący, że wyrok już zapadł, należało jedynie zachować pozory sprawiedliwego procesu. Oskarżone zgodnie twierdziły, że ich działanie nie miało na celu obrazy uczuć wiernych. Polegało ono na krytyce organów władzy i Cerkwi za zbyt bliskie stosunki łączące dwie instytucje, współistniejące według prawa w całkowitej odrębności. Skandaliczne decyzje sędzi, która upominała adwokatów za próby o niewywieranie presji na świadkach, którzy mieli odpowiadać w taki sposób, w jaki życzy sobie Syrowa, powodowały ich rezygnację oraz utratę wiary w osiągnięcie sukcesu. Absurd sytuacji oddaje zachowanie jednego z adwokatów kobiet, Marka Fiejgina, który w efekcie upomnienia dla Violetty Wołkowej, również adwokat Pussy Riot sam poprosił o upomnienie, po czym je otrzymał (Gessen, 2014).

Mowy końcowe członkiń Pussy Riot uważa się za jedne z najważniejszych przemówień politycznych ostatnich lat w Rosji. Kobiety odwołując się do historii czy też dzieł wybitnych rosyjskich twórców, m.in. Aleksandra Sołżenicyna czy Josifa Brodsky'ego dokonały pewnego rodzaju diagnozy sytuacji politycznej panującej w Rosji pod rządami Władimira Putina (Woźniczko-Czeczott, 2014). Tołokonnikowa w swojej mowie końcowej mówiła o trwałości rosyjskiego systemu, bojącego się prawdy i szczerości, którym zatrzęsło 30 sekund występu w soborze Chrystusa Zbawiciela. Alochina skupiła się

na rosyjskim systemie edukacji, który tłamsi osobowość obywateli, wymusza ślepe posłuszeństwo władzy oraz każe ludziom wierzyć, że nie mają wpływu na władzę. Samucewicz natomiast najwięcej uwagi poświęciła problemowi, który spowodował ich reakcję – sojuszowi Cerkwi i Kremla. Swoje stanowisko argumentowała faktem, że Putin oparł swoją wizję władzy na prawosławiu. Zwróciła uwagę na fakt, że prezydent potrzebuje patriarchy szczególnie przed wyborami. Każda z kobiet w swojej wypowiedzi odniosła się również do osobistej wolności, której nie mogą zostać pozbawione i nie zmieni tego nawet pobyt w więzieniu (Woźniczko-Czeczott, 2014).

Działanie wymiaru sprawiedliwości w przypadku Pussy Riot polegało na konsekwentnym wykazywaniu religijnych pobudek oskarżonych, odrzucając kategorycznie każdy przejaw bądź możliwość wystąpienia w ich działalności wątku politycznego. Pomimo zdecydowanego sprzeciwu kobiet, cel udało się osiągnąć.

Wyrok

Pussy Riot zostały oficjalnie oskarżone o chuligaństwo motywowane nienawiścią religijną, za co groziło im nawet do 7 lat więzienia (Początek procesu..., 2012). Wniesieniu zarzutów również miała towarzyszyć określona symbolika – odbyło się to 26 lutego, kiedy to w Kościele prawosławnym obchodzono Niedzielę Przebaczenia Win. Jeszcze wtedy, zaledwie 5 dni po występie, zarzuty zostały wniesione przeciwko kobietom o nieznanej tożsamości, które swoim występem w świętym miejscu obraziły uczucia religijne prawosławnych Rosjan (Gessen, 2014).

Rosyjski kodeks karny nie posiadał w 2012 r. ani jednego paragrafu umożliwiającego skazanie oskarżonych za bluźnierstwo. Dlatego też jako podstawą prawną oskarżenia posłużono się 62 regułą soboru In Trullo, zorganizowanego w 691 r. przez cesarza Justyniana II w Konstantynopolu. Zgodnie z tą regułą, przebywanie w świątyni w komicznym ubiorze oraz wykonywanie układów tanecznych stanowi czyn bluźnierczy (Radziwinowicz, 2012). Ogłoszenie wyroku miało nastąpić 17 sierpnia. Prokurator żądał kary trzech lat

pozbawienia wolności. Adwokaci kobiet wnioskowali o uniewinnienie. Do sprawy odniósł się sam W. Putin, który stwierdził, że kara nie powinna być zbyt surowa. Rozpoczęły się dywagacje, jak długa odsiadka czeka performerki za swój występ. Adwokaci kobiet mieli świadomość, że w dotychczasowych przypadkach, wybryki chuligańskie karane były przynajmniej trzyletnimi wyrokami (Gessen, 2014). Ostatecznie N. Tołokonnikowa, M. Alochina oraz J. Samucewicz zostały uznane winnymi chuligaństwa motywowanego nienawiścią religijną oraz zostały skazane na karę dwóch lat pozbawienia wolności w łagrze – karnej kolonii, gdzie odbywanie kary połączone zostaje z wykonywaniem przymusowej pracy. Sędzia M. Syrowa stwierdziła, że kobiety „weszły w przestępczą zmwę w celu brutalnego naruszenia porządku publicznego”. Zdaniem prokuratury, celem kobiet było świadome wzniesienie nienawiści religijnej oraz obraza uczuć wiaryzących (Pussy Riot..., 2012). 27 sierpnia Pussy Riot odwołały się od wyroku. 10 października 2012 r., Moskiewski Sąd Miejski utrzymał wyrok pierwszej instancji, na mocy którego członkinie Pussy Riot zostały skazane na dwa lata łagru. Wobec J. Samucewicz sąd orzekł zawieszenie wykonania kary na okres dwóch lat. W jej przypadku uwzględniono argumentację obrony, zgodnie z którą Samucewicz nie uczestniczyła bezpośrednio w performance, została wyprowadzona ze świątyni przez ochroniarza. Trzecia z oskarżonych kobiet po ponad pół roku przebywania w areszcie mogła wyjść na wolność (Zapał wyrok..., 2012).

Reakcja światowej opinii publicznej na proces Pussy Riot

W niedługim czasie po zakończeniu procesu Pussy Riot i ogłoszeniu wyroku, którego przebieg i końcowe rozstrzygnięcie jasno wskazywały, że podjęte wobec kobiet postępowanie miało charakter polityczny, w kierunku Moskwy zaczęły napływać słowa krytyki. Ich nadawcami nie byli wyłącznie światowi dygnitarze. Krytyka napływała również ze świata muzycznego, utożsamiającego się z punkowym przekazem Pussy Riot, a także licznych organizacji

międzynarodowych. Kanclerz Niemiec Angela Merkel określiła wyrok za „niewspółmierny do czynu skazanych i niezgodny z europejskimi wartościami państwa prawa”. Ministerstwo Spraw Zagranicznych Francji z kolei uznało, że kara jaką muszą ponieść kobiety jest „wyjątkowo nieproporcjonalna”. Do sprawy Pussy Riot odniosła się również Catherine Ashton, ówczesny wysoki przedstawiciel Unii Europejskiej do spraw zagranicznych i polityki bezpieczeństwa. W swoim przekazie Ashton wyraziła głęboką nadzieję, że wyrok zostanie „zrewidowany i uchylony” oraz podkreśliła, że wyrok wpisuje się w coraz silniejszą „tendencję do motywowanego politycznie zastraszania i karania działaczy opozycji w Rosji” (Zachód..., 2012). Krytycznie na temat zaistniałej sytuacji odniosło się również Ministerstwo Spraw Zagranicznych Wielkiej Brytanii, Stany Zjednoczone, Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy oraz Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Proces Pussy Riot został uznany przez społeczność międzynarodową za wymierzony „przeciw zasadom wolności słowa i artystycznej swobody” (Zachód..., 2012).

Proces Pussy Riot nie przeszedł bez echa także w świecie muzycznym. Swoje poparcie dla Tołokonnikowej, Alochiny i Samucewicz wyrazili tacy artyści, jak Madonna, Sting, Paul McCartney czy też Anthony Kiedis, wokalista Red Hot Chilli Peppers. Madonna na jednym z koncertów, w geście solidarności wystąpiła w charakterystycznej kominiarce oraz z napisem na plecach – Pussy Riot. O swoich sojusznikach nie zapomniały także przedstawicielki ruchu Riot Grrrl, Tobi Vail i Kathleen Hanna. Współtworzyły one petycję Free Pussy Riot, którą podpisało blisko 150 tysięcy osób (Posłuszny, 2014).

Amnestia oraz dalsza działalność

W grudniu 2013 r. w Rosji z okazji 20-lecia uchwalenia Konstytucji Federacji Rosyjskiej ogłoszona została amnestia. Zgodnie z nią N. Tołokonnikowa oraz M. Alochina, odbywające dwuletnie wyroki w koloniach karnych zostały przedterminowo zwolnione z łagrów. 23 grudnia podano do wiadomości, że obydwie kobiety są już na wolności (Aktywistki Pussy..., 2013). Amnestia objęła również

wspomnianego wcześniej M. Chodorkowskiego, który po wyjściu z łagru zdecydował się wyjechać do Niemiec. Amnestia była zręcznym narzędziem politycznym Putina, służyła wyłącznie ociepleniu wizerunku Rosji przed Zimowymi Igrzyskami Olimpijskimi, które w lutym 2014 r. miały odbyć się w Soczi. Amnestia była odpowiedzią na krytykę Zachodu, którego przedstawiciele ze względu na m.in. łamanie praw człowieka w Rosji wielokrotnie nawoływali do bojkotu igrzysk. Po blisko półtorarocznym pobycie w łagrze uwięzione członkinie Pussy Riot znalazły się na wolności. W przypadku Tołokonnikowej odbywanie kary przebiegało w burzliwy sposób. Głodówka w proteście wobec nieludzkich warunków życia oraz pracy, a także tajemnicze zaginięcie, przez które wiele osób twierdziło, że kobieta nie żyje powodowało nieprzerwaną dyskusję na temat „więźniarek sumienia”, jak nazwane zostały przez światową opinię uwięzione członkinie grupy. Tołokonnikowa i Alochina postanowiły nie rezygnować z dalszej działalności. Po raz kolejny dały o sobie znać właśnie w Soczi, kiedy to 19 lutego podczas nagrywania wideo do utworu „Putin nauczy Cię ojczyznę kochać” zostały zaatakowane przez mężczyzn w strojach Kozaków. Mężczyźni używając biczów oraz gazu łzawiącego, próbowali przegonić ubrane w charakterystyczne jaskrawe stroje kobiety. Co ciekawe, przybyła na miejsce policja nie aresztowała kobiet, pozwolono im zabrać rzeczy i odejść (Członkinie Pussy..., 2014).

Tołokonnikowa i Alochina po wyjściu z łagru wybrały się w podróż po świecie, w trakcie której na licznie obsadzanych spotkaniach opowiadały o swoich doświadczeniach z pobytu w więzieniu. Pozwalało to na promowanie swojej działalności w szerszy sposób, dotarcie do większej rzeszy odbiorców. Głośno zrobiło się o nich ponownie na początku 2015 r., kiedy to Tołokonnikowa, Alochina i ówczesny mąż tej pierwszej P. Wierziłow, wystąpili w trzecim odcinku trzeciego sezonu amerykańskiego serialu *House of Cards*. Wcielili się w samych siebie podczas kolacji, którą amerykański prezydent przygotował na cześć goszczonemu w Stanach prezydenta Rosji Wiktora Petrowa (stylizowanego prawdopodobnie na W. Putina). W trakcie tej krótkiej sceny członkinie Pussy Riot wytykają swojemu prezydentowi korupcję, zamykanie w więzieniach krytyków oraz dyskryminację gejów,

po czym wylewają zawartość kieliszków i wychodzą (Gates, 2015). Naturalizm tej sceny stanowi idealne odwzorowanie rzeczywistości, z którą nie zgadzają się członkowie Pussy Riot. Obecnie, grupa większość swoich postulatów stara się wyrażać poprzez muzykę. Za przykład posłużyć tu mogą utwory *Straight Outta Vagina* oraz *Make America Great Again*, w których poruszane są takie zagadnienia jak dyskryminacja kobiet czy władza polityczna. Wyrażane są za pomocą barwnych i wyzywających teledysków, w których główną rolę gra przede wszystkim Tołokonnikowa.

Zakończenie

Rosja jako kraj, w którym z jednej strony zgodnie z prawem panuje rozdział kościoła od państwa, uznając jednocześnie trwający od wieków sojusz ołtarza z tronem, staje się pewnego rodzaju paradoksem. W. Putin, opierając swoją władzę na tym właśnie sojuszu, zobowiązał się do przestrzegania pewnych zasad. Taka relacja powoduje identyczne działanie w drugą stronę. Stworzyło to sytuację, w której Putin stał się drugą osobą zaraz po Bogu – to, co powie prezydent jest święte i prawdziwe, a rolę Cerkwi jest to potwierdzić i umacniać władcę w swoich decyzjach. Najbardziej widoczne było to podczas śnieżnej rewolucji z końca 2011 r., kiedy to podjęto decyzję o powrocie na Kreml W. Putina. Protestujący w oczach Cerkwi działali z woli Szatana, mogli nimi być jedynie niewierni. Zadaniem Patriarchy było publiczne potępienie protestujących i nawołanie do wsparcia nowego-starego prezydenta, jedyne gwaranta stabilności i porządku w kraju. Wykorzystywanie Cerkwi jako narzędzia, legitymizacji rządów twardej ręki, w których nie istnieje wolność słowa a protestujących zamyka się w więzieniach musi w pewnym momencie wywołać opór. Na taki ruch zdecydowały się członkinie Pussy Riot, wchodząc 21 lutego 2012 r. do soboru Chrystusa Zbawiciela w Moskwie. Zamiar wykonania niewinnego performance'u, okazania sprzeciwu wobec władzy i jej sojuszu z Cerkwią wywołał burzę, z której kobiety nie miały prawa wyjść bez szwanku. Proces i skazanie kobiet miał pokazać wszystkim protestującym, że w Rosji

nie ma miejsca na wolność słowa i każdy, nawet najmniejszy sprzeciw wobec władzy spotka się z reakcją.

Wielu badaczy polityki rosyjskiej zastanawia się, jak trwały jest rosyjski system, jeżeli trwający 30–40 sekund demonstracyjny performance przeciwko reżimowi wymaga potraktowania przeprowadzających go osób jak kryminalistów. Zaistniała sytuacja pokazuje, że jednym z najważniejszych gwarantów tej trwałości jest Cerkiew Prawosławna. Wszelki sprzeciw wobec władzy w Rosji przy użyciu religii, ze względu na system powiązań pomiędzy państwem a kościołem będzie mieć zawsze charakter polityczny.

Kwestię sporną stanowi odpowiedź na pytanie, czy członkinie Pussy Riot można nazywać dysyidentkami. Dzisiaj, po upływie kilkunastu lat od przedstawionych powyżej wydarzeń można z całą pewnością stwierdzić, że tak. Mimo różnych pobudek, nie tylko politycznych, Pussy Riot sprzeciwiły się stanowczo systemowi, ponosząc z tego tytułu konsekwencje, represje. Stały się symbolem sprzeciwu wobec autorytarnych rządów W. Putina, które oficjalnie skończą się w 2024 r. Kiedy skończą się faktycznie, tego nie wie nikt.

Bibliografia

- Aktywistki Pussy Riot wychodzą na wolność. (2013). *Dziennik.pl*. Pobrano z lokalizacji <https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/446438,jedna-z-czlonkin-pussy-riot-wyszla-na-wolnosc.html>.
- Andrew, C., Mitrochin W. (2001). *Archiwum Mitrochina*. Warszawa: Wydawnictwo Literackie MUZA SA.
- Bączek, A. (2016). „Tak zwany proces”, „tak zwany sąd”, „tak zwana wolność”, czyli co sprawa Pussy Riot mówi nam o współczesnej Rosji. W: R. Kordoński & Ł. Muszyński & O. Kordonska & D. Kamilewicz-Rucińska & J. Ruciński (red.), *Transformacja środowiska międzynarodowego i jego wielowymiarowość. Tom I*. Lwów-Olsztyn: Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki.
- Chawryło, K. (2015). Sojusz ołtarza z tronem: Rosyjski Kościół Prawosławny a władza w Rosji, *Prace OSW*, 54.
- Członkinie Pussy Riot brutalnie zaatakowane w Soczi. Zbili je biczem, szarpali. (2014). *Gazeta.pl Wiadomości*. Pobrano z lokalizacji http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,15491057,Czlonkinie_Pussy_Riot_brutalnie_zaatakowane_w_Soczi_.html.

- Gates, T. (Director). *House of Cards* [TV Series]. Chapter 29. USA: Netflix.
- Gessen, M. (2014). *Słowa skruszą mury. Pussy Riot*. Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Kuczyński, G. (2012, 16 sierpnia). Sojusz tronu z ołtarzem. Cerkiew Patriarchy Cyryla. *TVN24*. Pobrano z lokalizacji <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/sojusz-tronu-z-oltarzem-cerkiew-patriarchy-cyryla,271007.html>.
- Kurczab-Redlich, K. (2016). *Wowa, Wołodia, Władimir. Tajemnice Rosji Putina*. Warszawa: W.A.B.
- Lee Myers, S. (2016). *Nowy car. Wczesne lata i rządy Władimira Putina*. Katowice: Wydawnictwo Sonia Draga.
- Lerner, M., Pozdorovkin, M. (Director). (2013). *Pussy Riot. A Punk's Prayer* [Motion picture]. Great Britain, Russia: Roast Beef Production.
- Początek procesu Pussy Riot. Grozi im nawet 7 lat więzienia. (2012). *Newsweek*. Pobrano z lokalizacji <https://www.newsweek.pl/swiat/rozpoczal-sie-proces-pussy-riot/z8byjqh>.
- Posłuszny, Ł. (2014). Kobiety walczące – kobiety grające. W: B. Wałęciuk-Dejneka & J. Posłuszna (red.), *Niepokorne – konstrukty kobiece w kulturze*. Kraków: Aureus.
- Pussy Riot skazane. Dwa lata łagru za „chuligaństwo”. (2012). *TVN24*. Pobrano z lokalizacji <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/pussy-riot-skazane-dwa-lata-lagru-za-chuliganstwo,271488.html>.
- Radziwinowicz, W. (2012, 22 sierpnia). Łagier dla Pussy Riot. *Gazeta Wyborcza*.
- W Moskwie rusza proces Pussy Riot. (2012). *PolskieRadio24.pl*. Pobrano z lokalizacji <https://www.polskieradio24.pl/5/3/Artykul/654351,W-Moskwie-rusza-proces-Pussy-Riot>.
- Woźniczko-Czczcott, J. (2014, 3 stycznia). Nadzieja Tołokonnikowa: Nigdy mnie do niczego nie zmuszaj. *Wysokie Obcasy*. Pobrano z lokalizacji http://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/1,114757,15167366,Nadzieja_Tolokonnikowa_Nigdy_mnie_do_niczego_nie.html.
- Zachód krytykuje wyrok w sprawie Pussy Riot. (2012). *Newsweek*. Pobrano z lokalizacji <https://www.newsweek.pl/swiat/wyrok-w-sprawie-pussy-riot-krytykowany-przez-zachod/c9rlnrj>.
- Zapadł wyrok ws. dziewczyn z Pussy Riot. (2012). *Wiadomości WP*. Pobrano z lokalizacji <https://wiadomosci.wp.pl/zapadl-wyrok-ws-dziewczyn-z-pussy-riot-6031527292228225a>.

Mother of God, Banish Putin. Feminists Against Authoritarianism in Russia

Summary: The events that took place in Russia at the end of 2011 – the rigged parliamentary elections and the nomination of Vladimir Putin as presidential candidate, his return to the Kremlin after four years,

caused numerous protests on a previously unknown scale. According to various estimates, tens of thousands of dissatisfied citizens took to the streets of Moscow. They were led by Alexei Navalny and Boris Nemtsov, who was later murdered in 2015. The public support of the authorities and the condemnation of the protesters by Patriarch Cyril – the head of the Russian Orthodox Church, was met with a reaction from a now outraged society. On February, 21 2012, the famous feminist group Pussy Riot, staged a performance in the building of the Council of Christ the Saviour in Moscow. The performance was to be a form of protest against the informal alliance of „the throne and the altar”. This informal alliance has been present in Russia for many years, it obliges both sides to mutual support, especially in times of crisis. The trial of the three members of the Pussy Riot group – Nadezhda Tolokonnikova, Ekaterina Samucevich and Maria Alohina was strictly political, despite strict efforts of judges and prosecutors to change its character. Under the pretence of offending religious feelings, a political lynch was carried out against the three women. The real reason for such harsh actions, was disobedience against the head of the Russian state and standing in opposition to the authoritarian form of government. The phoney trial was treated as a warning to the system’s opponents, for them to think twice before undertaking any actions against the state authorities. Pussy Riot’s performance and its consequences have provoked many questions about the condition of the rule of law in Russia and the durability of Vladimir Putin’s regime. The article describes the earlier activities of Pussy Riot, background of the events preceding performance in the Cathedral of Christ the Savior, a trial and the world’s response to the verdict. The research area durability and stability of political system in Russia during the presidency of Vladimir Putin and what it guarantees. The main hypothesis is the assumption that any manifestation or insubordination to the existing order in Russia is treated as an affront, and every person undertaking such action must be severely punished and stigmatized. The research method used in the article is an analysis of written sources.

Keywords: Russia, church, power, authoritarianism, Pussy Riot